

УДК 811.16:35.071:001.6.80-11:331.446(477.74-25) Григорович

Є. М. Степанов

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, завідувач кафедри російської мови,
ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

**НАУКОВІ ІДЕЇ ТА ПОДВИЖНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА
ІВАНОВИЧА ГРИГОРОВИЧА У РОЗВИТКУ ФІЛОЛОГІЧНОЇ
ШКОЛИ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(до 200-річчя вченого та 150-річчя ОНУ імені І. І. Мечникова)**

Мета статті – висвітлити деякі питання становлення, розвитку та діяльності наукової школи слов'янознавства в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, засновником якої в 1860–1870-і роки був авторитетний філолог-славіст Віктор Іванович Григорович. Головна наукова заслуга Григоровича полягає у збиранні та накопиченні різноманітного матеріалу для подальших гуманітарних досліджень. У цьому полягає фундаментальний характер його діяльності. Зібрані ним рукописи дозволили кільком поколінням вчених створювати і розвивати різні напрями досліджень у галузі славістики.

В одеський період свого життя В. І. Григорович продовжив подвижницьку діяльність збирача, багато уваги приділяв організації навчального процесу в університеті й училищах болгарських, молдавських, гагаузьких сіл Бессарабії, методиці вивчення слов'янських старожитностей, сучасних слов'янських мов і їх діалектів. Спільно з професором Ф. К. Бруном він розпочав ономастичні дослідження в Одесі. В університетських курсах В. І. Григоровича органічно переплітаються новітні наукові та педагогічні знання. Вчений використовує порівняльну методику. Одним з перших Григорович звернувся до проблеми білінгвізму в навчанні споріднених мовам.

*Усі праці одеського періоду життя Григоровича були видані під редакцією проф. М. Г. Попруженко у книзі: *Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском Университете. – 1916. – Т. 25. Яскравими представниками одеської славістичної школи в XIX ст. були колеги й учні Григоровича акад. П. С. Білярський, проф. Ф. І. Леонтович, проф. Б. В. Богішич, акад. І. В. Ягич, проф. І. С. Некрасов, акад. Ф. І. Успенський, проф. О. О. Кочубинський, акад. Д. М. Овсянко-Куликовський, проф. О. І. Маркевич. Продовжувачі традицій цієї школи на рубежі XIX-XX ст. – академіки Б. М. Ляпунов і В. М. Істрін, проф. В. М. Мочульський, проф. М. Г. Попруженко, проф. С. Г. Вілінський, доц. О. В. Ристенко, проф. Казанського ун-ту С. Ф. Будде, проф. Харківського ун-ту С. М. Кульбакін. Традиції одеської школи славістики в післявоєнний період розвивають проф. П. Й. Потапов, проф. Н. І. Букатевиц, чл.-кор. НАНУ Ю. О. Карпенко, проф. А. К. Смольська, проф. Д. С. Іщенко та інші дослідники.**

Ключові слова: історія мовознавства, слов'янознавство, розвиток науки, Віктор Іванович Григорович, наукова школа, Одеський університет імені І. І. Мечникова.

Вступ. 30 квітня (12 травня) 2015 року минуло 200 років від дня народження Віктора Івановича Григоровича, видатного вченого, засновника Одеської наукової школи палеославістики і палеографії. Місце його народження – місто Балта Одеської області. Він був студентом Харківського та Дерптського (Гартуського) університетів, де спеціалізувався в галузі давньогрецької та німецької філософії. Однак у 1839 р. Григорович переїхав до Казані й почав викладати грецьку мову на кафедрі історії та літератури слов'янських нарід. У Казані остаточно сформувалися доленосні наукові інтереси В. І. Григоровича як слов'янознавця. Тут у 1842 р. він захистив дисертацію «Опыт изложения литературы славян в её главнейших эпохах», звідси вирушив у знамениту трирічну наукову експедицію, звіт про яку опублікував у роботі «Очерк учёного путешествия по Европейской Турции» (1848). У Казані було написано такі праці: «Статьи, касающиеся древнеславянского языка» (1852), «Описание четвероевангелия, писанного глаголицей» (Известия ИАН, 2 отд., 1852), «Послание русского митрополита Иоанна II» (Учёные записки 2 отд. ИАН, 1854), «О Сербии в её отношении к соседним державам в XIV-XV в.» (1859), «Древнеславянский памятник, дополняющий житие св. апостолов Кирилла и Мефодия» (1862), ряд інших робіт. Пропрацювавши 25 років у Казані, Григорович у 1863 р. вийшов у відставку і в 1864 р. переїхав до Херсона.

Рішення про відкриття в Одесі університету в 1865 році круто змінило долю вченого і, напевно, подовжило йому життя. Григорович стає першим деканом історико-філологічного факультету, організатором навчального процесу та наукових досліджень. Пропрацював він в університеті 11 років.

Ще знаходячись у Казані, В. І. Григорович вважав, що в Одесі має бути створений візантієзнавчий науковий центр, оскільки географічно та історично місто знаходиться у зручному для цього місці, а історія народів, що проживають у Причорномор'ї, безпосередньо пов'язана з історією Візантії. У 1860 році вчений вказував на це в доповідній записці піклувальнику Казанського навчального округу. Там же Григорович обґрунтував можливість створення в Рішельєвському ліцеї кафедри слов'янознавства. Відвідавши у жовтні 1864 р. Рішельєвський ліцей, на базі якого потім було створено університет, Григорович подарував 650 книг із слов'янознавства, склавши угоду про те, що, поперше, книги будуть зберігатися в спеціальному фонді; по-друге, їх жертводавець матиме право надалі користуватися бібліотекою. Книги В. І. Григоровича склали перший іменний фонд Наукової бібліотеки університету. Серед переданих книг було 48 словників, 138 посібників із граматики, 117 книг історичної проблематики, 70 – літературознавчої, 145 – етнографічної, решта – книги з текстами на слов'янських мовах [28]. Частина книг було придбано у трирічній експедиції Григоровича. На деяких є автографи видатних діячів слов'янської культури: Вука Караджича, Неофіта Рильського, Павла Йозефа Шафарика та ін. Пізніше вчений поповнював цей фонд.

Виклад основного матеріалу. Одеський період життя та діяльності В. І. Григоровича став значущим не лише у зв'язку з появою нових наукових праць вченого і продовженням його подвижницької діяльності з пошуку та збирання рукописних джерел, але також у зв'язку з роботою щодо організації навчально-педагогічного процесу в університеті та навчальних закладах регіону. Авторитет Григоровича, ім'я якого стоїть в одному ряду з іменами Ізмаїла Івановича Срезневського, Осипа Максимовича Бодянського, Петра Івановича Прейса як творців наукового слов'янознавства в Росії [5], а також ґрунтовність університетських підходів до досліджень залучали до Одеси серйозних вчених-славистів.

I. Відомий літературознавець другої пол. XIX ст. чл.-кор. ІАН Олександр Іванович Кірпічников, що працював в Одеському університеті з 1879 по 1898 роки, серед основних праць одеського періоду називає такі роботи Григоровича: «Как выражались отношения константинопольской церкви к окрестным северным народам в начале X в.» (1866), «Из летописи науки славянской» (1871), «Я. А. Коменский, славянский педагог-реалист XVIII в.» (1871), «Записка антиквара о поездке его на Калку и Калмиус и пр.» (1874), «Об участии сербов в наших общественных отношениях» (1876) [15]. Після смерті Григоровича у «Трудах киевского археологического съезда» було опубліковано ряд рефератів вченого, а професором Смирновим у Варшаві та Воронезі були видані три університетських курси лекцій Григоровича [8; 9; 10].

II. У період перебування В. І. Григоровича в Одесі в його особистій колекції знаходилися врятовані ним від знищення та забуття перлини слов'янської рукописної спадщини: Маріїнське євангеліє, XI ст.; Охридський апостол, XII ст.; Слєпченський апостол, слов'янський текст якого написано по змитому грецькому скорописному письму X ст. (палімпсест); Паремійник Григоровича, XII–XIII ст.; Ірмологій Григоровича, поч. XIII ст., привезений з Хіландарського монастиря; Уривок Огласительних повчань Феодора Студита, XIII ст.; Четвероевангеліє з Хіландарського монастиря, XIII–XIV ст., багато інших рукописів. Найцінніші рукописи після смерті вченого були придбані у родичів Григоровича Рум'янцевським музеєм і зберігаються сьогодні в Російській державній бібліотеці. Решту було передано Науковій бібліотеці ІНУ, а потім – ОДНБ імені М. Горького (Одеса).

Знайомство з різними варіантами стародавніх текстів, переписаними в різні часи різними людьми, а також з древніми та новими перекладами більш давніх текстів привело Григоровича до висновку про необхідність виявлення та пояснення описок, помилок, навмисних вільних трактувань подій, описаних в оригінальному тексті. Він чимало розмірковував над цим, відчуваючи необхідність пояснювати подібні явища не лише утрудненнями в розумінні та перекладі гапаксів, на що вказує Наталія Вікторівна Коссек [17, с. 48], а й змінами у картинах світу людини під впливом цивілізаційних, соціальних, економічних, політичних, культурних змін. Григорович говорив у своїх лекціях, що до старо-

давніх слов'янських рукописів треба ставитися обережно й уважно, «потому что в них много забыто и пренебрежено по влиянию византийской цивилизации», а «в переводах замечаем и собственные вставки переводчиков» [9, с. 17]. Зіставляючи різномовні та різні за часом перекладу тексти палеї, він говорив: «Если греческий текст издан неправильно, что же желать от славянского» [9, с. 19]. Відомо, що тільки наприкінці ХХ ст. деякі наукові фонди стали виділяти чималі гранти на відновлення оригінальних текстів Біблії і Євангелія, адекватних їх перекладів на різні мови, на вивчення причин різних за хронологією неточностей, помилок, фактів, внесених у тексти переписувачами та перекладачами на свій розсуд або за чийсь замовленням.

III. За оцінкою фахівців у галузі педагогіки, фундаментальними особливостями курсів, які читав студентам В. І. Григорович, є органічний зв'язок наукової та педагогічної діяльності, історичних і лінгвістичних даних, звернення до нових фактів, використання порівняльної методики, у зв'язку з чим студенти опановували матеріалом глибоко і кваліфіковано. Крім того, Григорович відстоював ідеї комплексного підходу до вивчення проблем славістики. Це сприяло набуттю цими проблемами філософського звучання. При вивченні слов'янських мов використовувалися як аудиторні, так і позааудиторні форми роботи. Одним з перших Григорович звернувся до проблеми білінгвізму в навчанні спорідненим мовам. Незважаючи на синкретизм філологічної науки того часу, вчений чітко розрізняв предмети лінгвістики та літературознавства, розробляв програми навчальних курсів, методичні рекомендації до них, укладав хрестоматії для читання болгарською та російською мовами [33]. Григорович обіймався організацією навчального процесу не тільки в університеті, а й в училищах болгарських, молдавських, гагаузьких сіл Бесарабії.

IV. В Одеському університеті з перших днів його заснування народилася авторитетна слов'янознавчих школа, до якої входили філологи, історики, юристи. Водночас із В. І. Григоровичем в університет прийшов Федір Іванович Леонтович, фахівець в області слов'янського і російського права. У 1869–1877 р.р. він обіймав посаду ректора університету, дбав про плідну роботу Товариства Кирила і Мефодія. У 1870 р. Леонтовича було обрано дійсним членом Сербського вченого товариства, в 1889 р. він став одним з організаторів Історико-філологічного товариства при ІНУ [24].

Першим завідувачем кафедри російської словесності став академік Петро Спиридонович Білярський, автор двотомної праці «Судьбы церковнославянского языка» (1847–1848), удостоєний повної Демидівської премії. На думку В. І. Григоровича, ця праця стала важливою віхою в історії болгарської словесності. П. С. Білярський вважав, що болгарські книжники в XIV ст. ще володіли церковнослов'янською фонетикою у звичайному мовленні. Орфографічні неточності у більш ранніх болгарських списках є незначними. А в XIV ст. помилки набули характеру систематичних і стали свідчити про особливості ново-болгарського наріччя [6; 26].

В університеті була організована кафедра слов'янських законодавств, яку з 1869 по 1874 р.р. очолював хорватський юрист-слов'янознавець і етнограф Балтазар Власович Богішич, відомий фахівець у галузі звичаєвого права слов'ян, збирач звичаїв і традицій слов'янських народів. Працюючи в Одесі, він почав писати звід законів для Чорногорії. У 1877 р. Богішич увійшов до складу тимчасового уряду Болгарії. Він призначався також міністром юстиції Чорногорії [32, с. 148].

У 1991 р. Наталія Володимирівна Артикуца вказувала на те, що Григорович особливу увагу приділяв вивченню пам'яток слов'янського права, в яких бачив «багато загадкового»: Руської Правди, Псковської судної грамоти, сербських, болгарських, чеських, польських законів, – закликав до видання правових документів і їх філологічних коментарів [2].

У 1871 р. екстраординарним професором кафедри порівняльного мовознавства, за рекомендацією І. І. Срезневського, було обрано Ігнатія Вікентійовича (Ватрослава) Ягича. Він видав і прокоментував деякі з придбаних Григоровичем рукописів після його смерті (наприклад, Маріїнське та Зографське євангелія, які, за спогадами учня Григоровича, Д. М. Овсянико-Куликовського, вчитель іноді діставав із свого заповітного портфеля, щоб показати студентам. За весь час своєї роботи в Одесі, Петербурзі, Берліні, Відні Ягич опублікував понад 700 робіт із слов'янознавства, вченого було обрано академіком ІАН. Дослідники неоднозначно оцінюють взаємовідносини, що встановилися між В. І. Григоровичем та І. В. Ягичем, у яких була як емоційна, так і раціональна складова [1]. Одеський період життя Ягича і співпраця з Григоровичем були для нього важливі з точки зору набуття нових знань в області східнослов'янських мов і культур, міжмовних і міжкультурних зв'язків східних слов'ян [30; 31]. Саме в Одесі, на думку проф. А. К. Смольської, у Ягича проявився інтерес до творчості О. С. Пушкіна [27, с. 198], що виразився у виданні збірника «Пушкин в южнославянских литературах» (1910).

У 1868 р. в ІНУ почав працювати учень Ф. І. Буслаєва, чл.-кор. Московського археологічного товариства літературознавець Іван Степанович Некрасов, основним науковим об'єктом досліджень якого була давньоруська агіографія. Вірогідно, під впливом створеної в ІНУ потужної слов'янознавчої школи він у 1871 р. написав і опублікував роботу «Пахомий Серб – писатель XV века». З 1874 по 1890 р.р. І. С. Некрасов був деканом історико-філологічного факультету, а з 1990 по 1995 – ректором університету. Він усіляко сприяв розвитку в університеті слов'янознавчих досліджень, біля витоків яких стояв Григорович [30, с. 56–57; 32, с. 148].

У 1871 р. на кафедру слов'янських нарідч був прийнятий Олександр Олександрович Кочубинський, що став соратником В. І. Григоровича. Він народився в Бесарабії (в Акермані або Кишиневі), із золотою медаллю закінчив гімназію при Рішельєвському ліцеї, отримав професійну підготовку в Московському університеті. Протягом довгої та плідної роботи в ІНУ О. О. Кочубин-

ський проявляє себе зрілим вченим, продовжувачем традицій одеської школи славістики. Серйозним компаративним дослідженням слов'янських систем вокалізму стала робота Кочубинського «К вопросу о взаимных отношениях славянских наречий. Основная вокализация плавных сочетаний...» (1878). Вона стала підсумком його дворічного наукового відрядження до слов'янських країн і центрів славістики Західної Європи. У роботі «Итоги славянской и русской филологии» (1882) вчений аналізує стан філологічних досліджень у Росії, прагнучи до об'єктивної оцінки заслуг багатьох вітчизняних вчених [18]. У 1893 р. побачила світ робота Кочубинського «В. И. Григорович (1815–1876) в истории славяноведения». Відомою є також опублікована промова вченого на похороні Григоровича [19]. О. О. Кочубинський багато уваги приділяв вивченню російської та української мов, інших слов'янських мов і діалектів, бібліографічним описам наукової літератури із славістики. За наукові дослідження в галузі славістики і самовіддану педагогічну працю він був удостоєний Макаріївської та Уваровської премій ІАН, цілого ряду нагород, його було затверджено у званні потомственого дворянина [3].

Пізніше роботу з вивчення слов'янських старожитностей продовжували в Одеському університеті майбутні академіки Борис Михайлович Ляпунов, Василь Михайлович Істрін, які своїми науковими досягненнями сприяли зростанню авторитету одеської філологічної школи. З 1904 р. В. М. Істрін головував в Історико-філологічному товаристві при ІНУ. В Одесі він опублікував текст і дослідження другої книги «Хроника Иоанна Малалы», вивчив грецькі списки «Хроника Георгия Амартола», дослідив російський переклад «Хроника Георгия Синкелла», почав працювати над дослідженням «Толковой Палеи». В одеський період було опубліковано багато його досліджень: «Апокрифические мучения Никиты» (1898), «Первая книга Хроника Иоанна Малалы» (1897), «Греческие списки завещания Соломона» (1899), деякі інші [22]. Теплі спогади про В. І. Григоровича як учителя, вченого, людину залишили його колеги й учні, серед яких академіки Федір Іванович Успенський і Дмитро Миколайович Овсянко-Куликовський [25], професор Олексій Іванович Маркевич [21]. Ф. І. Успенський писав: «Ставя рядом имена Григоровича и Бруна, я нахожусь в большом затруднении, которому из них отдать преимущество в смысле добрых университетских традиций, передающихся из поколения в поколение» [34].

Продовжувачами традицій одеської школи славістики стали випускники ІНУ різних поколінь: професор Василь Михайлович Мочульський, який у 1890 р. описав рукописи, зібрані В. І. Григоровичем [23]; професор Михайло Георгійович Попруженко, редактор зібрання творів В. І. Григоровича одеського періоду його життя (Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском Университете. – 1916. – Том 25) [11]; професор Казанського університету Євген Федорович Будде, професор Харківського університету Степан Михайлович Кульбакін; професор Одеського університету

Сергій Григорович Вілінський («Житие св. Василия Нового в русской литературе» (1911–1913)); доцент Олександр Васильович Ристенко («Парижские списки “Стефанита и Ихнилата”» (1901), «Сказание о 12 снах царя Мамера в славяно-русской литературе» (1905)); перший післявоєнний декан філологічного факультету професор Петро Йосипович Потапов, який захистив у 1944 р. докторську дисертацію «Славянский перевод хроники Зонары по спискам Ундольского 1191, Венскому 126, Хиландарскому 332 и др.» [35]; зав. кафедри російської мови в 1993–2010 р.р. професор Дмитро Семенович Іщенко, який захистив у 1967 р. кандидатську дисертацію «Древнерусская рукопись XII века “Устав Студийский”» [13]; доцент Н. В. Коссек, яка підготувала до видання і видала в 1986 р. у Софії «Евангелие Кохно» – рукописне Євангеліє XIII століття з фонду ОДНБ ім. О. М. Горького [16]; доцент Ольга Вадимівна Мальцева, що присвятила своє дисертаційне дослідження вивченню особливостей лексичного складу Архангельського євангелія 1092 р. («Отражение развития лексико-грамматической системы древнерусского языка в Архангельском евангелии 1092» (2013)) [20]. Авторитетним підручником історичної граматики російської мови з 1970-х років у СРСР і за кордоном став підручник, написаний на кафедрі російської мови Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова Назарієм Івановичем Букатевицем, Софією Августинівною Савицькою та Лідією Яківною Усачовою (1974) [4].

Яскравим представником одеської філологічної школи була відомий вчений, активний популяризатор слов'янських мов і славістичних досліджень професор Аделаїда Костянтинівна Смольська, яка пропрацювала в ОНУ кілька десятиліть. Її наукові інтереси, в основному, були пов'язані із сербскохорватистикою. Захист її докторської дисертації «Развитие именного словообразования в сербскохорватском литературном языке (фемининативы)» (1993), численні публікації після захисту, «Слов'янський збірник», редактором якого була А. К. Смольська до свого відходу (2004), організація щорічних міжнародних Кирило-Мефодіївських конференцій, що проводилися з 1995 року й відновили традиції, закладені створеним в університеті за часів Григоровича Товариством Кирила і Мефодія, вселяли в колектив одеських філологів впевненість і оптимізм у непрості для української науки 1990-і роки, активізуючи славістичні і, в цілому, лінгвістичні дослідження в ОНУ. У 1998 р. А. К. Смольською видано монографію «Очерки по славянскому словообразованию и морфологии», у 2001 р. – збірник статей із славістики «Славянские студии ...» [12; 29]. Учениця А. К. Смольської, Ольга Миколаївна Пейчева, що захистила кандидатську дисертацію «Нестабільні консонанти у південнослов'янських мовах та їх діалектах» (2003), працює так само цікаво і результативно, як і її вчителька. Неодноразово О. М. Пейчева стажувалася в наукових центрах Сербії. Під її керівництвом у 2013 році студенти філологічного факультету в рамках спеціалізації почали вивчати сербскохорватистику на професійному рівні [32, с. 149].

Цінними для славістики є дослідження професора Миколи Івановича Зубова, сучасного одеського вченого, який плідно вивчає слов'янські старожитності. Будучи учнем Ю. О. Карпенка, М. І. Зубов розвиває науковий напрям, який для В. І. Григоровича був одним з основних. Про це свідчить проблематика досліджень М. І. Зубова. Кандидатська дисертація – «Древнерусская теонимия : проблема собственного и нарицательного» (1982), докторська – «Слов'янські повчання проти язичництва в лінгвотекстологічному висвітленні» (2005). У працях вченого описано результати вивчення проблем історичної лінгвотекстології, етнолінгвістики, менталінгвістики, ономастики (напр.: «Лексика греческого источника как текстологический индикатор для древнерусских рукописей» (2006), «Одеський список середньовічних рукописних коментарів до Слів Григорія Богослова» (2006); «Давньосемітські міфоніми *Ваал-Гад* і *Мені-Мануфі*, їх перекладацькі еквіваленти у християнській традиції та давньоруські церковні повчання» (2001), «Давньоруський етнонім *фрязи*: одна богословська конотація» (2002), «Конфесійний контекст народноетимологічного осмислення етноніма *Сарацини*» (2008); «Історична ментальність і лінгвістика (до питання про концепти давньоруського середньовіччя)» (2002); «Женская теонимия в древнерусском толковании XXXIX Слова Григория Назианзина» (2004) та ін.) [32, с. 150].

Чл.-кор. НАНУ Юрій Олександрович Карпенко зазначав, що головна наукова заслуга В. І. Григоровича полягає у збиранні та накопиченні матеріалів для подальших досліджень [14, с. 21]. Однак одним з перших Ю. О. Карпенко звернув увагу на те, що В. І. Григорович і Ф. К. Брун розпочали ономастичні дослідження в одеській історико-філологічній школі. Прагнучи зберегти для історії та лінгвістики старі топоніми Причорномор'я, Григорович у роботі «Записка о пособиях к изучению южнорусской земли, находящихся в Военно-учёном архиве Главного Штаба» описує серію карт і атласів XVIII ст., що відносяться до Північного Причорномор'я, особливо докладно викладаючи аналітичну частину атласів Очаківської землі 1791 р., складених де Воланом (з публікацією 1 карти). Тут же він повністю наводить текст «Ведомости о состоящих в уезде Тираспольском казённых и владельческих дачах» 1795 р. У своїй праці «Записка антиквара о поездке его на Калку и Калмиус, в Корсунскую землю и на южные побережья Днепра и Днестра» (1874) Григорович пише про те, що при нестачі документальних свідчень «народные названия» повинні вивчатися «по изустному преданию на местах», у тому числі не тільки назви населених місць, а й топоніми, що оточують селища [7, с. 48]. Григорович ставить питання про збереження старих топонімів. Вчений відзначає як негативну тенденцію до заміни новими землевласниками старих назв. Нинішня одеська ономастична школа гідно розвиває напрямок лінгвістики, на важливість якого вказував В. І. Григорович. Численні з цих досліджень були ініційовані чл.-кор. НАНУ Ю. О. Карпенком. Відомі дисертаційні дослідження Галини Юрїївни Касим «Топонімічні композити Північного Причорномор'я» (1978), Тетяни Федорів-

ни Шумаріної «Антропонимическая вариативность в речевой коммуникации» (1985), Ірини Володимирівни Мурадян «Антропонимия прозы А. С. Пушкина» (1988), Олени Володимирівни Книш «Лингвистический анализ наименований кинофильмов в русском языке» (1992), Тетяни Юріївни Ковалевської «Стилістичний потенціал космічних назв в українській поезії XIX–XX століть» (1994), Олени Юріївни Карпенко «Когнітивна ономастика як спосіб пізнання власних назв» (2007), багато інших [32, с. 150]. Науковими бестселерами є монографія Ю. О. Карпенка «Названия звёздного неба» (1981) і збірник статей Людмили Федорівни Фоміної «...Тайный смысл их царственных имён... : статьи по космонимике» (2015). Авторитетним внеском у міжнародну Пушкініану став словник Ліни Миколаївни Гукової та Л. Ф. Фоміної «Многоаспектная характеристика топонимов в творческом наследии А. С. Пушкина» (2008).

У ряді праць болгарських лінгвістів високо оцінено значний внесок Григоровича в болгарську діалектологію, бо він запропонував декілька ознак, які можна було б, з його точки зору, покласти в основу відмінностей між східними й західними болгарськими говірками. Григорович викладав в університеті болгарську мову, на заняття він часто запрошував носіїв мови. Традицію вивчення болгарської мови та дослідження болгарських діалектів в Одеському національному університеті повною мірою зберігають і розвивають вчені-болгаристи [32, с. 150–151]. Ось деякі з праць, присвячених цій проблематиці: кандидатська дисертація Н. В. Коссек «Предложные словосочетания с глаголами движения в болгарском языке» (1967), кандидатська та докторська дисертації Валентини Олександрівни Колесник, відповідно, «Болгарская антропонимия юга Украины» (1984) и «Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні» (2005), кандидатська дисертація Світлани Іванівни Георгієвої «Болгарська переселенська говірка змішаного типу: стан і етапи формування» (2005), монографії Зої Барболової і В. О. Колесник «Говорът на българите в с. Кирнички, Бесарабия» (1998), З. Барболової «Особености на българския говор в с. Червоноармейское (Кубей), Болградски район, Одеска област в Украина» (1999), В. О. Колесник «Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь» (2001), В. О. Колесник «Говорът на българите в с. Криничне (Чушмелий), Бесарабия. Речник» (2008), С. Д. Топалової «Говорът на село Калчево Болградско, Бесарабия» (2009), підручник для вищих навчальних закладів В. О. Колесник «Български език : Основен курс» (2008), її ж «Посібник з болгарської діалектології» (2013). Видаються наукові збірники «Българските говори в Украина» й «Одеська болгаристика».

Висновки. Таким чином, вивчення різних аспектів слов'язнознавства, одним із творців якого на зорі становлення традицій одеської лінгвістичної школи був В. І. Григорович, дозволяє вже протягом 150 років підтримувати і розвивати цей напрямок в Одеському університеті як у науковій, так і в методичній роботі. Нетривала, але виразна діяльність такої особистості, як В. І. Григорович, заклала міцну основу функціонування й розвитку славістичних студій в Одесі.

Література

1. *Арбузова И. В.* В. Ягич в Одессе (В. Ягич и В. И. Григорович) / И. В. Арбузова // Славянская филология: сб. статей. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1964. – С. 52–60.
2. *Артыкуца Н. В.* Роль В. И. Григоровича в разработке славянской лексикологии и лексикографии / Н. В. Артыкуца // Профессор Виктор Иванович Григорович: тезисы докл. Областных научных чтений, посвящённых 175-летию со дня рождения учёного-слависта. – Одесса: ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – С. 26–27.
3. *Баранник Л. Ф.* Олександр Олександрович Кочубинський / Л. Ф. Баранник, Ф. О. Самойлов // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. – 2-ге вид., доп. – Одеса: Астропринт, 2005. – Т. 3. – С. 134–140.
4. *Букатевич Н. И.* Историческая грамматика русского языка: учебник / Н. И. Букатевич, С. А. Савицкая, Л. Я. Усачёва. – Киев: Вища школа, 1974. – 312 с.
5. *Войцева Е. А.* Значение научной командировки В. И. Григоровича в славянские земли / Е. А. Войцева // Профессор Виктор Иванович Григорович: тезисы докл. Областных научных чтений ..., 1991. – С. 10–12.
6. *Григорович В. И.* Речь профессора Новороссийского университета В. И. Григоровича при гробе П. С. Биллярского / В. И. Григорович // Херсонские епархиальные ведомости. – 1867. – № 3.
7. *Григорович В. И.* Записка антиквара о поездке его на Калку и Калмиус, в Корсунскую землю и на южные побережья Днепра и Днестра / В. И. Григорович. – Одесса: Тип. П. Францова, 1874. – 48, VI с., 1 л. карт.
8. *Григорович В. И.* Обзор славянских литератур: Лекции В. Ив. Григоровича, чит. им студентам 4 курса Новорос. ун-та в 1868/9 акад. г. / [Записаны слушателем его А. Смирновым] / В. И. Григорович. – Воронеж: Тип. Губ. правл., 1880. – 52 с.
9. *Григорович В. И.* Славянские древности: Лекции проф. В. И. Григоровича, чит. в Новорос. ун-те / В. И. Григорович. – Варшава: Тип. М. Земкевича и В. Ноаковского, 1882. – 76 с.
10. *Григорович В. И.* Славянские наречия: Лекции проф. В. И. Григоровича, [чит. в Новорос. ун-те] / В. И. Григорович. – Варшава: Тип. М. Земкевича, 1884. – 158, VIII с.
11. *Григорович В. И.* Собрание сочинений Виктора Ивановича Григоровича. (1864–1876) / [ред. М. Г. Попруженко] // Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском Университете. – Одесса, 1916. – Т. XXV. – XXXIV, 450 с., 3 л. портр., карт.
12. *Зубов М. И.* Смольська Аделаїда Костянтинівна / М. І. Зубов // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. – 2-ге вид., доп. – Одеса: Астропринт, 2005. – Т. 4. – С. 140–143.
13. *Ищенко Д. С.* Древнерусская рукопись XII века “Устав Студийский”: дис. ... канд. филол. н. / Д. С. Ищенко. – Тирасполь, 1967. – 349 с.
14. *Карпенко Ю. А.* В. И. Григорович – зачинатель ономастических исследований в Новороссийском университете / Ю. А. Карпенко // Профессор Виктор Иванович Григорович: тезисы докл. Областных научных чтений ..., 1991. – С. 20–23.
15. *Кирпичников А. И.* В. И. Григорович и его значение в истории русской науки / А. И. Кирпичников. – Одесса: Тип. Шт. Одесск. воен. окр., 1894. – 15 с.
16. *Коссек Н. В.* Евангелие Кохно: болгарский памятник XIII в. / Н. В. Коссек; [БАН; Ин-т болг. яз.; Науч. б-ка им. А. М. Горького в Одессе. – София: Изд-во Болг. акад. наук, 1986. – 97 с., [120] л.
17. *Коссек Н. В.* О чём говорят «списки» древних переписчиков славянских рукописей? / Н. В. Коссек // Профессор Виктор Иванович Григорович: тезисы докл. Областных научных чтений ..., 1991. – С. 47–49.
18. *Кочубинский А. А.* Итоги славянской и русской филологии / А. А. Кочубинский. – Одесса: Тип. П. А. Зеленаго, 1882. – 240 с.
19. *Кочубинский А. А.* Памяти товарищей: [Из Университетской летописи]: Две речи доцента по Кафедре славянской словесности А. А. Кочубинского [И. У. могилы В. И. Григоровича] / А. А. Кочубинский. – Одесса: Тип. Г. Ульриха, 1878. – 8 с.
20. *Мальцева О. В.* Отражение развития лексико-грамматической системы древнерусского языка в Архангельском евангелии 1092: дис. ... канд. филол. н.: 10.02.02 – русский язык / О. В. Мальцева. – Одесса, 2013. – 204 с.
21. *Маркевич А. И.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского Университета / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – 734 с. с прилож.
22. *Мейзерська Т. С.* Істрін Василь Михайлович / Т. С. Мейзерська // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. – 2-ге вид., доп. – Одеса: Астропринт, 2005. – Т. 2. – С. 494–496.
23. *Мочульский В. Н.* Описание рукописей В. И. Григоровича / В. Н. Мочульский. – Одесса: Типо-литогр. Штаба Одесск. воен. окр., 1890. – 81 с.
24. *Музичко О. Є.* Леонтів Федір Іванович / О. Є. Музичко // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. Т. 1: Ректори. – 2-ге вид., доп. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 15–23.

25. *Овсянко-Куликовский Д. Н.* Воспоминания / Д. Н. Овсянко-Куликовский. – Пг., 1923. – 190 с.
26. *Попова В. А.* Жизненный путь и научная деятельность академика Петра Спиридоновича Билярского / В. А. Попова // Тези доп. наукової конф. філол. факультету, присвяч. 100-річчю ОДУ. – Одеса : ОДУ, 1965. – С. 44–46.
27. *Смольская А. К.* Из истории пушкиноведения : сборник И. В. Ягича «А. С. Пушкин в южнославянских литературах» // А. К. Смоленская. Славянские студии : сб. статей. – Одесса : Астропринт, 2001. – С. 197–205.
28. *Смольская А. К.* Книжный фонд В. И. Григоровича в библиотеке Одесского университета / А. К. Смоленская, Т. И. Романова // Профессор Виктор Иванович Григорович : тезисы докл. Областных научных чтений ..., 1991. – С. 40–42.
29. *Степанов Е. Н.* Динамика мысли, честь и славянское единство / Е. Н. Степанов // Слов'янський збірник : Пам'яті проф. А. К. Смольської / ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Чернівці : Букрек, 2012. – Вип. XVI. – С. 67–68.
30. *Степанов Е. Н.* Развитие научных идей И.В. Ягича в одесской историко-филологической школе / Е. Н. Степанов // Мова . – 2013. – № 20. – Одеса : Астропринт, 2014. – С. 56–61.
31. *Степанов С. М.* Наукові ідеї Ватрослава Ягича в розвитку одеської філологічної школи / С. М. Степанов // Ватрослав Ягич і проблеми слов'янознавства : зб. наук. праць. – К. : ВД Дм. Бураго, 2015. – С. 258–269.
32. *Степанов Е. Н.* Научные идеи и подвижническая деятельность В. И. Григоровича в развитии одесской филологической школы / Е. Н. Степанов // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2015. – № 24. – С. 146–154.
33. *Туркий В. М.* В. И. Григорович – один из первых выдающихся преподавателей славяноведения в России / В. М. Туркий // Профессор Виктор Иванович Григорович : тезисы докл. Областных научных чтений ..., 1991. – С. 15–17.
34. *Успенский Ф. И.* Памятник профессору В. И. Григоровичу на могиле его в Елисаветграде / Ф. И. Успенский. – Одесса : Тип. Шт. Одесск. воен. окр., 1894. – 83 с., 1 л. ил.
35. *Шишов В. Ф.* Пётр Осипович Потапов (1882–1945): Методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского университета» / В. Ф. Шишов. – Одесса : ОГУ, 1982. – 20 с.

Статтю отримано 18.09.2015 р.

Степанов Е. Н.

НАУЧНЫЕ ИДЕИ И ПОДВИЖНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВИКТОРА ИВАНОВИЧА ГРИГОРОВИЧА В РАЗВИТИИ ФИЛОЛОГИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА (к 200-летию учёного и 150-летию Одесского национального университета имени И. И. Мечникова)

Цель статьи – осветить некоторые вопросы становления, развития и деятельности научной школы славяноведения в Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова, основателем которой в 1860-е – 1870-е годы был авторитетный филолог-славист Виктор Иванович Григорович. Главная научная заслуга Григоровича состоит в сборе и накоплении разнообразного материала для дальнейших гуманитарных исследований. В этом заключается фундаментальный характер его разносторонней деятельности. Собранные им рукописи позволили нескольким поколениям учёных создавать и развивать разные направления исследований в области славистики.

В одесский период своей жизни В. И. Григорович продолжил подвижническую собирательскую деятельность, много внимания уделял организации учебного процесса в университете и училищах болгарских, молдавских, гагаузских сёл Бессарабии, методике изучения славянских древностей, современных славянских языков и их диалектов. Совместно с профессором Ф. К. Бруном он положил начало ономастическим исследованиям в Одессе. В университетских

курсах В. И. Григоровича органически переплетаются новейшие научные и педагогические знания. Учёный использует сопоставительную методiku. Одним из первых Григорович обратился к проблеме билингвизма в обучении родственным языкам.

*Все работы одесского периода жизни Григоровича были изданы под редакцией проф. М. Г. Попруженко в книге: *Летопись Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском Университете. – 1916. – Т. 25. Яркими представителями одесской славистической школы в XIX в. были коллеги и ученики Григоровича акад. П. С. Билярский, проф. Ф. И. Леонтович, проф. Б. В. Божишич, акад. И. В. Ягич, проф. И. С. Некрасов, акад. Ф. И. Успенский, проф. А. А. Кочубинский, акад. Д. Н. Овсянко-Куликовский, проф. А. И. Маркевич. Продолжатели традиций этой школы на рубеже XIX–XX в.в. – академики Б. М. Ляпунов и В. М. Истрин, проф. В. М. Мочульский, проф. М. Г. Попруженко, проф. С. Г. Вилинский, доц. А. В. Рыстенко, профессор Казанского университета Е. Ф. Будде, профессор Харьковского университета С. М. Кульбакин. Традиции одесской школы славистики в послевоенный период развивают проф. П. О. Потапов, проф. Н. И. Букатевиц, чл.-корр. НАНУ Ю. А. Карпенко, проф. А. К. Смольская, проф. Д. С. Ищенко и другие исследователи.**

Ключевые слова: *история языкознания, славяноведение, развитие науки, Виктор Иванович Григорович, научная школа, Одесский университет имени И. И. Мечникова.*

Stepanov Ie. N.

SCIENTIFIC IDEAS AND SELFLESS ACTIVITY OF VICTOR GRIGOROVICH FOR DEVELOPMENT OF PHILOLOGICAL SCHOOL OF ODESSA UNIVERSITY

(for the 200th anniversary of the scientist and the 150th anniversary of the Odessa National I. I. Mechnikov University)

Purpose of the article is to highlight some of the issues of formation, development and operation of the scientific school of Slavonic Studies at Odessa University, whose founder in the 1860s – 1870s was a respected scientist in the field of Slavic Studies Viktor Grigorovich. The main scientific merit of Grigorovich is the collection and accumulation of ancient manuscripts for their further researches. This is the fundamental nature of its diverse activities. He collected manuscripts allowed to create and develop different directions of research in the field of Slavic Studies for several generations of scientists.

Victor Grigorovich continued his selfless collecting activities during his life in Odessa. He paid much attention to the educational process at the university and schools of Bulgarian, Moldavian, Gagauz villages of Bessarabia, to the method of studying of Slavic antiquities, modern Slavic languages and their dialects. V. Grigorovich and Professor F. Brun initiated Onomastic researches in Odessa. Scientific and pedagogical knowledge are organically intertwined in university courses of Grigorovich. He used a comparative methodology. Grigorovich one of

the first drew attention to the need to investigate the problem of bilingualism in the learning of related languages.

All Grigorovich's works, which are written in Odessa, were published under the editorship of prof. Mikhail Popruzhenko in the book: Letopis' Istoriko-filologicheskogo obshhestva pri Imperatorskom Novorossijskom Universitete. – 1916. – Tom 25. Grigorovich's colleagues and students acad. P. Biliarskiy, prof. F. Leontovich, prof. B. Bogishich, acad. I. Jagich, prof. I. Nekrasov, acad. F. Uspensky, prof. A. Kochubinsky, acad. D. Ovsyaniko-Kulikovskiy, prof. A. Markevich were outstanding representatives of the Odessa School of Slavonic Studies in the XIX c. Academicians B. Liapunov and V. Istrin, prof. V. Mochulsky, prof. M. Popruzhenko, prof. S. Vilinsky, assoc. A. Rystenka, prof. of Kazan University E. Budde, prof. of Kharkov Univ S. Kulbakin continued the tradition of the school to the XIX-XX c.c. Prof. P. Potapov, prof. N. Bukatevich, corr. of NAS Yuri Karpenko, prof. A. Smolskaya, prof. D. Ishchenko and other researchers developed traditions of the Odessa School of Slavonic Studies in the postwar period.

Key words: *history of linguistics, Slavic studies, development of science, Viktor Grigorovich, scientific school, Mechnikov University of Odessa.*